

*Луценко Ю. А.,
науковий співробітник Українського науково-методичного центру
практичної психології і соціальної роботи НАПН України*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ІНСТРУМЕНТИ РОЗБУДОВИ БЕЗПЕЧНОГО ПРОСТОРУ У КЛАСІ

З початком військової агресії Росії проти України питання створення безпечного простору в школі, класі стали пріоритетними для кожної громади, школи та садочку. Психологічна служба системи освіти швидко та ефективно відреагувала на нові виклики, пов'язані з війною та її наслідками, а саме: новими категоріями клієнтів, запитами, пов'язаними з проживанням психологічних травм, втрат, особливостями комунікації з ветеранами, які повернулися в сім'ї та військовими, які служать у Збройних силах України. Практичні психологи першими розпочали пошук дієвих інструментів та засобів роботи з населенням у часи війни та взяли на себе роль надавачів послуг з психосоціальної підтримки та підвищення рівня резильєнтності дітей, вчителів та батьків. З початку війни фахівцями у сфері надання психосоціальної допомоги (PSS) розроблено низку програм (корекційних, розвиткових, профілактичних), що у більшості випадків впроваджуються практичними психологами у закладах освіти [1]. Водночас за даними освітнього омбудсмена України забезпеченість навчальних закладів психологами в 2024 році становить – 75% у міських школах та 40% у сільських від загальної потреби [3]. Ситуація ускладнюється і тим, що через війну постійно відбувається відтік певної кількості кваліфікованих психологів за кордон, що зі свого боку призводить до зниження якості надання психологічної допомоги та підтримки. З огляду на вказане український вчитель має володіти елементарними знаннями та навичками щодо психосоціальної підтримки дітей під час навчання, укріплення їх резильєнтності, упередження негативних наслідків змін у поведінці та психіці дитини внаслідок проживання кризової події.

За пірамідою інтервенцій надання послуг із психосоціальної підтримки на першому та другому рівнях забезпечує швидке «оздоровлення» тієї частини населення, яка опинилася в кризовій події та упереджує потрапляння в «зону ризику» щодо прояву посттравматичного стресо-

вого розладу чи інших порушень психіки та поведінки внаслідок перебування в умовах війни [2, с. 23]. На думку Панок В. Г., Лунченко Н. В., Богданова С. О., саме вчителі мають можливість тісніше спілкуватися, взаємодіяти з дитиною, спостерігати за її поведінкою, психоемоційним станом, успіхами та проблемами, а подекуди формувати готовність сім'ї до отримання фахової допомоги [1, с. 9].

Таким чином, визнаючи вагомий роль та значення психологів у наданні психосоціальної підтримки дітей в умовах війни, ми дійшли до висновку про те, що навчання вчителів інструментам розбудови безпечного простору в класі, скринінгу психоемоційного стану дітей, способам психологічної стабілізації є важливою складовою укріплення української громади та її членів у воєнний та післявоєнний часи.

Під час реалізації українсько-німецького проекту «Розбудова структур надання послуг та освітнього потенціалу для психосоціального забезпечення в Україні», який впроваджувався ГО «Агенція Розвитку Проектних Ініціатив» у 2023–2024 роках, в 50 школах Сумської, Дніпропетровської, Київської, Чернігівської та Івано-Франківської областей було пілотовано інноваційну модель організації освітнього середовища – «Зцілюючі класи». Вказана модель була розроблена німецьким професором Гаральдом Каруцем у часи епідемії COVID-19 та набула поширення через свою дієвість. На думку Каруца Г., у кризові часи система освіти має швидко трансформуватися та адаптуватися до змінних умов. Зокрема мова йде про кількість обов'язкових стандартів з оцінювання знань учнів, визначення пропорції між навчанням та відпочинком із зміщенням на останнє, а також нову роль вчителя, який створює в класі безпечний простір для кожної дитини та піклується про їх психічне здоров'я, як пріоритет у педагогічній роботі. Каруц Г., вказує на те, що під час війни традиційні форми навчання можуть не спрацювати, а тому вимагають трансформації та змін.

В умовах війни школи вимушені постійно змінювати формат роботи від очного до дистанційного або змішаного, навіть протягом одного дня [4, с. 86].

У 2023–2024 роках ситуація ускладнилась щоденними сигналами повітряної тривоги та ракетної небезпеки, що вимагає переривання звичного навчального процесу та переміщення дітей разом із вчителями до бомбосховища (умовного укриття). За таких умов у певній частини дітей спостерігається підвищений рівень тривожності, такі поведінкові

прояви, як плач, істерика, демонстративний протест проти перебування в укритті тощо. З огляду на зазначене вчителю необхідно оволодіти навичками швидкої психологічної стабілізації дітей, надання психосоціальної підтримки, як під час кризової події (сигнал тривоги, обстріли), так і після неї.

Зцілюючий клас – це клас, в якому хочеться навчатися і працювати. До основних принципів організації зцілюючого середовища у класі відносять:

1. Визнання впливу на кожного учасника кризової події. Під час війни та колективної кризи всі учасники є постраждалими. В умовах сучасної війни загроза обстрілів та окупації нових територій залишається достатньо високою, що, зі свого боку, негативно впливає на психоемоційний стан дітей та їх батьків. Як наслідок, маємо підвищення рівня тривожності, зниження концентрації уваги та, відповідно, успішності, погіршення поведінки, конфлікти й порушення взаємодії з однолітками, вчителями в школі та батьками вдома.

2. Важливість спостереження та поміркованості в реакціях. Цей принцип декларує можливість відхилення від звичного способу викладання навчального предмета. Учитель щодня приділяє певний час обговоренню актуальних для дітей питань – від безпеки до самопочуття, стосунків вдома та контактів із ровесниками, подій, що сталися тощо. Учитель може застосувати різні інструменти для швидкого скринінгу психоемоційного стану дітей, як-от «Термометр настрою» чи «Смайли».

3. Дозвіл на обговорення питань війни та її наслідків. Молодші діти здебільшого ретранслюють ставлення і переживання своїх батьків, натомість підлітки мають своє. Однак вони не завжди можуть розповісти про це батькам. Тому вчитель ініціює обговорення подій, пов'язаних із війною у класі. Важливо давати дітям зрозуміти, що будь-які реакції є нормальними, бо ми проживаємо ненормальну ситуацію (війну). Ведення таких групових обговорень вимагає певних навичок та знань, як не дати дітям «провалюватися» у травмувальні теми та швидко стабілізувати їх психоемоційний стан.

4. Важливість навчання як засобу проживання кризи та профілактики психологічних порушень. Продовження навчання саме по собі є одним із надійних та ефективних способів превенції психологічних порушень внаслідок війни. Під час навчання діти комунікують, діляться думками,

виконують творчі завдання, що повертає в «тут і тепер», віддаляючи від негативних думок і переживань, а також знижує рівень тривоги.

5. Будь-які емоції є нормальними. Афективні прояви під час уроку звичайно ж погіршують навчальний процес та успішність, однак вони є лише реакціями на події, які переживає дитина. Розуміння такої пов'язаності дозволяє учителю по-іншому реагувати на подібні прояви. За поведінковими проявами у школі можуть приховуватися брак підтримки вдома, сімейні конфлікти, розлучення батьків, втрата когось із рідних чи домашнього улюбленця, ізоляція у класі, конфлікт із другом чи подругою.

6. Зниження можливості опрацьовувати матеріал. Тривалий стрес (проживання в умовах війни) забирає в дитини великі ресурси та перешкоджає продуктивній обробці інформації, здатності зосередитися під час уроку. «Регулюйте дозу навчання!», – так звучить механізм реалізації цього принципу на практиці. Для дозування роботи можна використати принцип «Помодоро», який полягає в тому, що над одним завданням варто працювати не більше 20 хвилин (для дорослих). Для дітей цей час можна скоротити до 10–15 хвилин.

7. Необхідність понад законом. В умовах кризової події (війни) встановлені нормативи мають бути переглянуті у бік зменшення та полегшення. Такі функції мають бути передані адміністрації конкретного закладу та вчителю. Вони самостійно повинні вирішувати, які нормативи мають бути виконані, а показники досягнуті. Як приклад, в умовах пандемії COVID-19 в одному із закладів освіти Німеччини було прийнято рішення про скорочення кількості семестрових контрольних робіт з 6 до 3. Це відбулося завдяки оцінці зі сторони психологів спільно з вчителями спроможності дітей та їх загального психоемоційного стану.

8. Простір для творчості – це важливо! В умовах війни простір для творчості (малювання, спорту, співів, театру) так само важливий, як і власне навчання. Вказані види діяльності є ефективними засобами профілактики та укріплення психіки дітей. Особливу цінність з цієї точки зору мають записи, малюнки, поробки, які роблять діти.

Впровадження моделі зцілюючих класів сприятиме укріпленню та відновленню дітей під час та після війни.

Список використаних джерел:

1. Безпечний простір. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу дітей дошкільного віку та школярів : навч.-метод. посіб.

Вид 3-тє, доп. виправ. / Богданов С. О., Гніда Т. Б., Залеська О. В., Лунченко Н. В., Панок В. Г., Соловійова В. В. / Заг. ред. : Чернобровкін М. В., Панок В. Г. Київ : Пульсари, 2021. 368 с.

2. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Пульсари, 2017. 216 с.
3. Проблеми психологічної служби закладів загальної середньої освіти та пропозиції щодо їх розв'язання. *Освітній омбудсмен України*: оф. вебсайт. URL: <https://griml.com/KMzPY>
4. Луценко Ю. А. Розбудова безпечного освітнього простору, як складова діяльності працівників психологічної служби системи освіти України. *Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби* / авт. кол. : В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. С. 83–94.